

КОМПЛЕКТУВАННЯ ФОНДІВ БІБЛІОТЕК ВНЗ УКРАЇНИ ЕЛЕКТРОННИМИ ВИДАННЯМИ

Подано результати аналізу комплектування електронними виданнями фондів бібліотек ВНЗ України. Досліджено типологічний, видовий, тематичний склад електронних видань, а також електронні ресурси за цільовим призначенням та видом ресурсу.

Ключові слова: електронне видання, комплектування, бібліотечний фонд.

Представлены результаты анализа комплектования электронными изданиями фондов библиотек ВУЗов Украины. Исследованы типологический, видовой, тематический состав электронных изданий, а также электронные ресурсы по целевому назначению и виду ресурса.

Ключевые слова: электронное издание, комплектование, библиотечный фонд.

The results of the analysis of acquisition of electronic publications library of the university of Ukraine are presented. The typological, species, thematic structure of electronic publications and electronic resources by purpose and by type of resource are investigated. The state of the Ukrainian library stock supply electronic publications is revealed.

Key words: electronic edition, staffing, library collection.

Стрімке поширення електронних комунікацій сприяє активно-му використанню електронних ресурсів у суспільстві, що зумовлює формування відповідних масивів інформації — електронних підфондів бібліотек, баз даних, відкритих електронних бібліотек та репозитаріїв. Постійна типологічна та видова зміна видань, якими комплектуються сучасні бібліотечні фонди, доповнюється різноманітними електронними виданнями, що формують своєрідний підфонд бібліотеки. Тому актуальним є вивчення стану використання електронних джерел поповнення фондів бібліотеками України.

Проблеми комплектування фондів бібліотек електронними ресурсами розглядали М. І. Алексєєва, О. В. Барішева, Р. С. Гілярєвський, І. В. Лязіна, А. А. Соляник, Т. О. Ярошенко, А. Хаблер, П. Лінд, Дж. В. Т. Сміт та ін.

Мета статті — висвітлити результати аналізу комплектування електронними виданнями фондів бібліотек ВНЗ України.

Організація доступу користувачів до електронних видань є запорукою посилення ролі бібліотечних ресурсів та подальшого культурного й економічного розвитку суспільства. При безперервному зростанні потоку електронних ресурсів необхідним є вирішення

проблем організації генерування, кумулювання, зберігання і використання електронних видань різних типів, які створюються видавництвами, бібліотеками й іншими інформаційними установами [1; 3; 5; 6]. Електронна складова бібліотечних фондів значно трансформує традиційну систему комплектування бібліотек. З-поміж основних видів електронних видань, якими комплектуються фонди бібліотек, розрізняють самостійні й аналогові видання на CD, DVD-дисках, а також веб-ресурси бібліотечного сайта (нонелектронні); електронні видання без фізичного носія (електронні), які нині кумулюються на портативних носіях: віддалених серверах та хмарних технологіях зберігання даних. Електронні видання зазвичай надходять до бібліотек через електронні видавництва, Інтернет-магазини та передплатні агентства. Значне місце посідають ресурси цифрових бібліотек, відкритих електронних репозитаріїв, електронних каталогів, баз даних (БД) та веб-сторінки інформаційних, урядових і комерційних організацій, що створюють і поширюють електронні ресурси різних видів.

Слід зазначити, що нині дедалі більше бібліотек генерують електронні видання самостійно через поцифрування видань (автокомплекткування), що мають особливий попит або малу екземплярність і надаються в користування в межах чинного законодавства.

Для вивчення стану комплектування бібліотечних фондів електронними виданнями обрано 222 бібліотеки серед 854 українських ВНЗ III–IV рівнів акредитації.

На основі аналізу виявлено, що кількість традиційних та електронних надходжень до бібліотек за період з 2008 до 2012 рр. становить 11611634 видань (рис. 1).

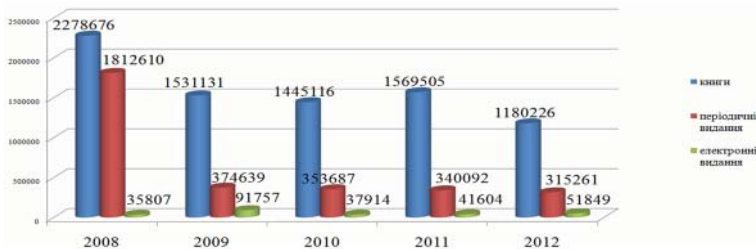

Рис. 1. Кількість надходжень до українських бібліотек ВНЗ III-IV рівнів акредитації за період з 2008 до 2012 рр.

Слід відзначити, що процентне співвідношення видів видань є таким: книг — 69,9%, періодичних видань — 27,9%, електронних видань — 2,3%. Ці результати свідчать про те, що нині більшість бібліотек, формуючи електронні підфонди, здійснює облік лише власних електронних ресурсів, не долучаючи до переліку електронних ресур-

сів різноманітних БД, веб- та корпоративних ресурсів віддаленого доступу. У процесі аналізу динаміки поповнення фондів бібліотек за означений період виявлено, що кількість друкованих джерел (книг та періодичних видань) зменшується, а процентне співвідношення електронних ресурсів безупинно збільшується.

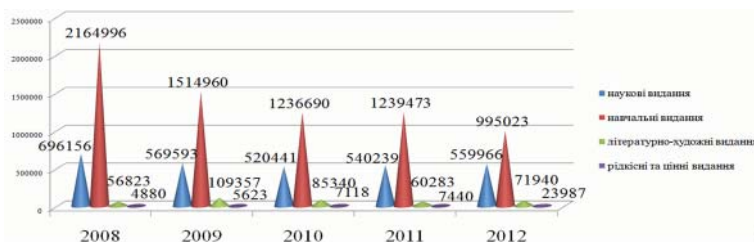

Рис. 2. Процентне співвідношення основних видів видань, які надходять до українських бібліотек ВНЗ III-IV рівнів акредитації за період з 2008 до 2012 рр.

Крім того, щодо надходжень за цільовим призначенням, встановлено, що процентне співвідношення видань є таким: навчальні — 68,1%, наукові — 27,5%, літературно-художні — 3,7%, рідкісні та цінні — 0,5% (рис. 2). Цей розподіл видань пояснюється тим, що досліджений масив документів формується згідно з головними завданнями бібліотек, одне з яких — сприяння розвитку освіти та науки.

Слід зазначити, що нині спостерігається тенденція збільшення обсягів електронних фондів у бібліотеках різних типів і видів. Значна кількість бібліотек формує фонди електронних видань на різних носіях та без фізичних носіїв через купівлю, передплату, копіювання, обмін, благодійну допомогу, автокомплектування (створення БД краєзнавчого, тематичного, наукового, навчального та інших спрямувань), зберігання електронних документів, що доступні в мережі (статті з вітчизняних та іноземних періодичних видань). Нестабільність постачання електронних підфондів бібліотек електронними виданнями зумовлена певними несприятливими факторами — економічними, організаційними, технологічними тощо. Альтернативним варіантом задоволення інформаційних потреб користувачів у контексті скорочення фінансування є впровадження передплати на окремі електронні видання (статті з вітчизняних та зарубіжних БД, періодичних видань) за конкретними запитами читачів, що вможливить повнотекстовий доступ до ресурсу й задоволення потреб читача зі значно меншими фінансовими й організаційними витратами. Важливим є також те, що функції джерел постачання електронних видань виконують і електронні видавничі центри.

У результаті контент-аналізу основних видів друкованих та електронних видань, які представляють українські електронні видавництва, виявлено їх процентне співвідношення (електронні/друковані, %): навчально-методичні (33,9/18,9), довідкові (18,8/19,1), періодичні (18,8/14,7), наукові (12,7/20), інші (10,3/12,4), офіційні (3/2,4), рекламні (2,4/12,4) (рис. 3).

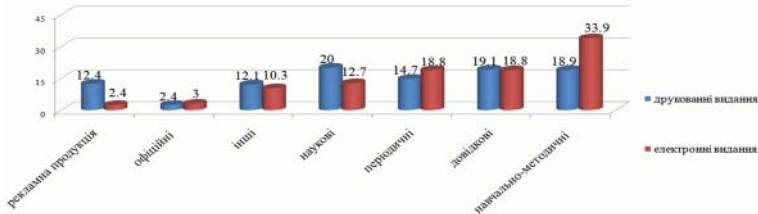

Рис. 3. Процентне співвідношення основних видів друкованих та електронних видань, які надають українські електронні видавництва

У процесі дослідження проаналізовано тематичну спрямованість електронних видань електронних видавництв України (рис. 4).

Тематичне різноманіття українських електронних видавництв представлено такими напрямками: суспільні (37,1%), гуманітарні (30,5%), природничі науки (15%), видавництва, які друкують твори різної тематики (10%), та технічні науки (7,4%). Слід зазначити, що серед видань суспільного спрямування переважають публікації з економіки (8,9%), історії (6,2%), права (6,1%); гуманітарних — літературно-художні (14,9%) та дитячі (8,5%); природничих — з географії (4,8%), медицини (2,7%), фізики (2,1%); технічних — комп'ютерні (2,9%). Ця тенденція свідчить, що багато українських електронних видавництв, намагаючись зробити свою книговидавничу діяльність рентабельною та зміцнити позиції на книжковому ринку, друкують навчально-методичні видання суспільного та гуманітарного спрямувань, які є затребуваними під час комплектування фондів навчальних закладах країни.

Цікавим є той факт, що виробники електронних видань у РФ надають перевагу текстовим (79,8%), навчальним (75,5%) та суспільно-політичним (27,3%) [1]. Це пояснюється тим, що нині відбувається зростання ролі прагматичного читання в суспільстві, а видання навчального й наукового спрямувань є затребуваними, тому видавці мають можливість швидкого збуту означених видів видань.

У результаті вивчення основних видів електронних видань (за видом ресурсу), які представляють електронні видавництва України (рис. 5), отримано такі дані: електронні видання (без фізичного носія) складають 35,1%, електронні версії періодичних видань — 16,8%,

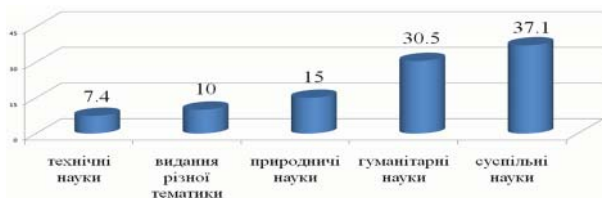

Рис. 4. Тематична спрямованість електронних видань електронних видавництв України

електронні видання на CD, DVD-дисках — 12,4%, аудіокнижки — 5,1%, інші види електронних видань (електронні листівки, карти, БД, презентації та ін.) — 4,5%.

Отже, нині значна кількість видавців — виробників електронних видань надають перевагу створенню та розповсюдженню електронних видань без фізичного носія, головними перевагами яких є низька вартість на носії та приміщення для зберігання видання (порівняно з електронними виданнями на CD, DVD-дисках), швидка конвертація даних у нові електронні формати, легка доставка видань до кінцевих користувачів (найчастіше видавці використовують електронну пошту, не вдаючись до послуг кур'єрських та поштових посередників, які здебільшого дорожчі, ніж саме видання).

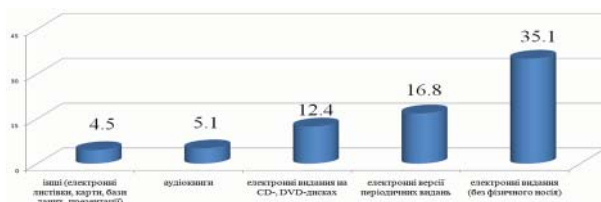

Рис. 5. Процентне співвідношення основних видів електронних видань (за видом ресурсу), які представляють електронні видавництва України

Розглядаючи джерела та технології комплектування електронної складової бібліотечного фонду, слід зважати на динамічність розвитку ІКТ, зокрема швидке старіння носіїв та форматів електронних даних. Так, комплектуючи фонд електронними виданнями на CD, DVD-дисках, окрім їх переваг перед електронними виданнями, що не мають фізичного носія — незалежність від мережі, фіксована ціна та наявність носія як такого, слід передбачати, що цей носій через 2–3 роки потрібно оновлювати (існує ризик впливу електромагнітного випромінювання та інших факторів, котрі внаслідок використання диска та його вмісту), в той час як звертання

до електронних видань у мережі характеризується зміною вартості доступу до ресурсу, складністю та тривалістю пошуку, швидкістю зникнення видання з мережі, а також проблематичністю й різноманітністю оплати послуг зарубіжним власникам БД. Оптимальним варіантом оформлення електронних підфондів бібліотек нині є кумулювання електронних ресурсів різних типів та з різних носіїв на потужному сервері, який має дзеркальну копію даних, що доступні для відновлення в разі знищення оригінального жорсткого диска. Важливу роль відіграють і специфічні властивості веб-видань: моноекземплярність, складна багаторівнева ієрархічна структура, автоматичне змістовне оновлення, які суттєво ускладнюють технологію комплектування ними бібліотечних фондів. Крім того, в Інтернет-середовищі функціонують як видання провідних видавництв світу, котрі надають якісні та перевірені електронні видавничі продукти, так і самвидав, який не гарантує вірогідності інформації, розміщеної на різноманітних серверах. Утім, Інтернет — надзвичайно оперативна й ефективна електронна мережа для одночасного користування необмеженою кількістю електронних видань; швидкість і простота доступу до різноманітних інформаційних ресурсів незалежно від часу та відстані — це головні переваги глобальної мережі, які не повинні ігнорувати бібліотеки як найдоступніші та найрозвинутіші соціально-комунікаційні інституції суспільства [3].

Дієвими способами поповнення електронних бібліотечних фондів є архівування загальнодоступних наукових і соціально значущих електронних ресурсів, поцифрування важливих друкованих фондів академічних бібліотек, купівля та обмін електронних наукових видань, до яких немає відкритого доступу [4].

До комплектування загальнодержавного фонду електронних видань необхідно долучати не тільки бібліотеки, але й видавництва та видавничі організації, зважаючи на їх комерційні інтереси, законодавства про інтелектуальну власність. Сучасні бібліотеки ВНЗ України повинні визначити оптимальну модель кумулювання, архівування та надання в користування соціально значущих вітчизняних і зарубіжних веб-видань.

Поліпшенню постачання електронних видань до бібліотечних фондів сприятиме:

- прискорення процесів відбору, оформлення, відправки замовлень на електронні ресурси, оплата рахунків, отримання нових видань, їх облік, оброблення, надання в користування — чим швидше це відбувається, тим меншими є тривалість циклу замовлення та доставлення електронних видань користувачеві, затрати, вищими є темпи та якість задоволення інформаційних потреб користувачів;

- виявлення й оцінювання альтернативних джерел постачання електронних видань, обґрунтування рішення щодо придбання електронних видавничих продуктів у фонд бібліотеки або надання їх користувачеві через дистанційний доступ;
- забезпечення координації комплектування та кооперації щодо придбання пільгових ліцензій на право доступу до комерційних БД завдяки вдосконаленню комунікацій та максимальній консолідації поширення інформації про електронні видання.

Необхідною умовою якісного поповнення бібліотечних фондів електронними виданнями є інформація про потік електронних видань, її систематичний збір, обробка, систематизація та своєчасне використання для оперативного прийняття управлінських рішень, що сприяють підвищенню ефективності процесу комплектування. Ця інформація повинна містити дані про видавців та виробників електронних видавничих продуктів і постійно оновлюватися, надаючи відомості про стан нових замовлень та асортимент видавничого ринку, ініціювати діяльність щодо якіснішого задоволення інформаційних потреб користувачів. Цей інформаційний інструмент покликаний скоротити часові, людські, фінансові, матеріальні ресурси, необхідні для якісного поповнення фондів [3].

З-поміж існуючих способів комплектування електронними виданнями, крім купівлі, дарування, копіювання, обміну, передплати на електронну періодику та комерційні БД, важливим каналом постачання є створення законодавчої бази, підтримка проектів, головна мета яких — надання безплатних електронних видань до бібліотек. Цей процес передбачає посилення зв'язків між бібліотеками, видавцями електронних видань, власниками БД та іншими суб'єктами інформаційного ринку, які генерують і розповсюджують електронні видання.

Сучасний рівень розвитку ІКТ потребує перегляду основних концептуальних засад формування та зберігання електронних видань у бібліотеках. Важливими аспектами розроблення стратегії комплектування бібліотек є: визначення оптимального співвідношення підфондів традиційних та електронних видань, вартості й можливостей доступу до наявних і віддалених ресурсів; раціональне використання та пріоритетність у придбанні друкованих видань і їх електронних аналогів; оцінювання собівартості й перспектив створення належних умов для тримання, реєстрації, оброблення, архівації та надання в користування різних видів електронних документів; систематичний аналіз інтенсивності використання окремих видів видань і поповнення фондів ресурсами, яких бракує в бібліотеці [3]. При цьому слід зазначити, що одним з ключових моментів раціональної організації електронних ресурсів є архівування даних,

яке дозволяє значно скоротити витрати на зберігання й організацію використання ресурсу для бібліотеки.

Таким чином, динаміка постачання фондів бібліотек свідчить про те, що кількість надходжень друкованих джерел до фондів бібліотек зменшується, електронна складова безупинно зростає, але становить лише 2,3% від загальної кількості видань у фондах бібліотек; процентне співвідношення видань за цільовим призначенням свідчить, що навчальні видання (68,1%) є домінуючими серед інших видів ресурсів. У результаті дослідження основних видів друкованих та електронних видань українських електронних видавництв виявлено, що вони також надають перевагу навчально-методичним електронним виданням (33,9%); серед тематичних напрямів електронних видавничих продуктів лідерами є суспільні (37,1%) та гуманітарні (30,5%) науки; за видом ресурсів серед електронних ресурсів переважають електронні видання (без фізичного носія), які становлять 35,1%. Отже, можна стверджувати, що нині електронні ресурси, зокрема видавничі продукти, відіграють важливу роль серед інформаційних продуктів, якими комплектуються бібліотеки ВНЗ України. При цьому для якісного й оперативного поповнення фондів електронними виданнями бібліотекам необхідно налагодити взаємодію з існуючими суб'єктами інформаційного ринку, зокрема видавцями електронних видавничих продуктів, власниками різноманітних БД та інформаційних ресурсів.

Подальшого дослідження потребують особливості взаємозв'язків видавців електронних видань та бібліотек на сучасному етапі розвитку електронних комунікацій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Алексеева М. И. Электронная книга: Взгляд в будущее / М. И. Алексеева, О. В. Барышева, Р. С. Гиляревский; МГУ: Ф-т журналистики. — М., 2000. — 44 с.
2. Лязина И. В. Обязательный экземпляр электронных изданий — 2012 / И. В. Лязина // Библиография. — 2013. — № 3. — С. 27-29.
3. Соляник А. А. Система документопостачання бібліотечних фондів: закономірності розвитку: моногр. / А. А. Соляник. — Х.: ХДАК, 2005. — 230 с.
4. Указ Президента України «Про деякі заходи щодо державної підтримки книговидавничої справи і популяризації читання в Україні» від 19 червня 2013 р., № 336/2013 // Урядовий кур'єр. — 2013. — № 112 (4998), 22 черв. 2013. — С. 4.
5. Ярошенко Т. О. Електронні журнали в системі інформаційних ресурсів бібліотеки: моногр. / Т. О. Ярошенко. — К.: Знання, 2010. — 215 с.
6. Hubler A. Electronic Publishing / A. C. Hubler, P. Linde, J. W. T. Smith. — Kent: University of Kent at Canterbury, 2001. — 320 p.

Надійшла до редколегії 26.11.2013 р.